

RAMON LLULL, DE L'EDAT MITJANA A L'HUMANISME

Joan Carles Simó Artero
Universitat de les Illes Balears

RESUM: La multiplicitat en la interpretació de l'obra lul·liana mereix una reconsideració a la llum dels estudis filològics més recents. Concedir a Llull el seu lloc dins la tradició és la tasca duta a terme en les recents edicions tant de l'obra llatina com de la catalana. Cal veure un Ramon Llull inserit dins els corrents de pensament de la seva època, però també en una dimensió d'obertura cap als nous models de pensament, que constituïran les ciències predominants d'èpoques successives.

ABSTRACT: The multiplicity of interpretations about Ramon Llull and his work must be reconsidered, especially when we take into account the most recent studies. These studies, which have dealt with both the Catalan and Latin works of Llull, research the role of the philosopher in the tradition. Although it is necessary to study Ramon Llull in his own philosophical context, a new dimension should be explored. To study the relationship between Ramon Llull and the new thought models will be the basis of future and important fields in the philosophical and philological sciences.

La figura i genialitat indiscutibles de Ramon Llull han estat objecte de discussió al llarg de tota la història. Les controvèrsies entre lul·listes i antilul·listes en són testimoni i s'han anat reproduint als diferents àmbits on es pot tractar sobre l'il·lustre mallorquí: literatura, filosofia, teologia, religiositat i un llarg llistat d'aspectes fan que Llull sigui un personatge força tractat, però també força desconegut. La seva complexitat alhora que la seva importància dins la nostra cultura provoquen una enorme dificultat quant a la ubicació del filòsof: definicions com ara beat o sant, o bé tot el contrari, màgic, boig, aventurer es barregen amb d'altres com ara creador de la llengua literària catalana, avançat a la seva època, precursor de la informàtica, etc.

De fet, per intentar comprendre la figura de Llull, ens hem de remetre a la complexa situació ideològica que es planteja al segle XIII: d'una banda tenim l'escolàstica amb la seva pretensió uniformadora, d'altra, un aristotelisme cristianitzat de mètode dialèctic i el neoplatonisme propagat per Sant Agustí. A més, el cristianisme intenta l'absorció de les filosofies jueves i àrabs, tasca a la qual Llull dedicarà gran part dels seus esforços.

De Llull s'ha dit en aquest sentit que té reminiscències de la filosofia monacal i també que marca un trencament radical amb la filosofia grega i les teologies que en provenen (Averrois, Maimònides i Tomàs d'Aquino). Ni tant ni tan poc! És clar que hi ha un tall important entre la teologia monacal i autors com Vilanova o Llull, tall que és

causat pel pas de la societat agrària i feudal a la societat urbana i burgesa. En qualsevol cas s'han de relacionar més aquestes tendències amb el naixement de la ciència i de la teologia científica que no pas amb el nominalisme.

Gregori IX diu als teòlegs de París el 1228 que s'ha d'ensenyar *sine frumento mundanae scientiae*¹ i de *non adulterantes uerbum Dei philosophorum figmentis*,² i això es converteix en un gran obstacle en un món on l'ús que ja es fa d'Aristòtil i dels àrabs és gairebé imprescindible.

Hom intenta treure endavant la idea que de la fe prové la certesa que Déu és únic, totpoderós, omnipresent, etc., trencant els ponts que s'havien establert al segle XIII entre fe i raó, teologia i filosofia. S'imposa, doncs, l'acceptació dels fonaments aristotèlics sense renunciar o, d'alguna manera forçats a acceptar, el platonisme arribat a través del tamís d'Agustí. Així els teòlegs franciscans assimilen el saber filosòfic nou amb ajut dels principis del d'Hipona. Sant Bonaventura i Llull més tard intentaran la complementació entre filosofia i teologia, ja que és millor entendre allò que hom estima. De manera que, si Aristòtil parla la llengua de la ciència i Plató la de la saviesa i les idees eternes, per sant Bonaventura, Agustí les parla totes dues a la perfecció: *uterque autem sermo scilicet sapientiae et scientiae, per Spiritum datus est Augustino*.³ S'estableix, doncs, l'augustinisme com a postura eclèctica en tot el segle XIII.

Llull i Agustí mostren un fort paral·lelisme quant a la seva existència: de pecadors a sants, de vida lleugera a un ascetisme i a una dedicació gairebé exclusiva a la causa del cristianisme i la seva difusió i racionalització. Ja a la *Vita coetanea* ens diu el beat quins són els seus objectius: «His igitur tribus articulis supradictis in animo suo iam conceptis, uidelicet de morte toleranda pro Christo, conuertendo ad eius seruitium infideles, de libro supradicto, si daret Deus, etiam faciendo, necnon de monasteriis impetrandis pro diuersis linguagiis addiscendis.»⁴ Aquesta dèria per aconseguir convèncer els no creients de les veritats de la fe cristiana és el fruit de la conversió lul·liana, èmula de la de sant Agustí, que el duu a la conversió personal. Sembla, com apunta J. Gayà, que el *corpus bonauenturianum* del convent de Sant Francesc de Ciutat va tenir un paper important quant a establir la fonamentació ideològica i metodològica de Llull després de la conversió, cosa que relaciona molt més el neoplatonisme de Bonaventura amb l'origen de les tesis lul·lianes.

Al segle XIII trobam tota la disputa per la divisió de les ciències amb les dues tendències que provocaran el pas cap a la ciència predominant següent: d'una banda aquells que seguint Agustí creuen que la unitat de les ciències o dels coneixements és causada per la veritat que prové de la divinitat i d'altra, la que estructura les ciències d'acord amb l'ordenació dels coneixements sobre els diferents aspectes de la realitat. És a dir, el plantejament és si les ciències són autònomes amb la finalitat del coneixement parcial de la veritat o si (d'acord amb sant Agustí, seguit per Bonaventura i Llull) només hi ha una veritat, la revelada per Déu.

¹ «sense el bessó de la ciència mundana».

² «no adulterar la paraula de Déu amb les ficcions dels filòsofs».

³ «tots dos tipus de discurs, això és, de la saviesa i de la ciència, han estat donats per l'Esperit a Agustí».

⁴ *Vita Coetanea*, I, par. 6. «Concebuts ja al seu ànim aquests tres articles esmentats abans, això és, de suportar la mort per Crist, de convertir els infidels al seu servei, nogensmenys d'obtenir monestirs per aprendre les diverses llengües.»

Llull pareix seguir aquesta visió augustiniana, que faria irrellevant qualsevol veritat que no tingués el seu origen en la teologia, però d'altra banda, sabem el gran esforç que fa el mallorquí per explicar la relació entre teologia i ciència. Llull fa aquest pas necessari cap al canvi, cap a les noves ciències: donar cabuda dins un sistema tancat a uns coneixements nous i posar-los al servei de la teologia no suposa més que donar cobertura *legal* o epistemològica al desenvolupament independent i expansiu de les noves ciències.

Posem com a exemple les dignitats aristotèliques, axiomes que mostren la seva independència per la seva irrevocabilitat, per tant lleis, si es vol dir així, científiques, però vinculades a la divinitat, ja que com diu sant Bonaventura el seu primer significat és la ment divina. D'aquí es passa a l'*opus creatum*, és a dir a la creació concebuda de forma unitària sense perdre de vista, però, el caràcter trinitari de l'*origo*, *imago*, *compago* o, dit d'una altra manera, de la Trinitat. Podem avançar, doncs, que l'originalitat de Llull no està a establir un sistema *ex nihilo*, com veurem a continuació, sinó precisament en la sistematització de la tradició rebuda i en un inici d'obertura metodològica cap a una altra època. Això ho podem rastrejar en distints aspectes del pensament lul·lià.

Numerologia

El *Libre de contemplació*, per exemple, té cinc llibres per les cinc nafres del Senyor, amb quaranta distincions pels quaranta dies de dejuni al desert i en 365 capítols pels dies de l'any. Cada capítol té deu parts pels manaments i cada part tres subdivisions per la Trinitat, o sia trenta divisions per capítol per les trenta monedes que foren el preu de Jesús. De les quaranta distincions, n'hi ha nou al primer llibre pels nou cels, tretze al segon pels apòstols amb Jesucrist, deu al tercer pels deu sentits de l'home (cinc de corporals i cinc d'espirituals), sis al quart per les sis direccions («aut, e baix, e destre, e sinistre, e devant, e detràs») i dues al cinquè per les «dues entencions» de l'home.

L'ús que fa Llull de la numerologia i de l'aritmètica no és tan sols el fruit d'una tradició més o menys establerta, ja que els nombres, pel Beat, són la clau per descobrir el cosmos, i l'aritmètica serveix perquè l'enteniment humà compregui les accions del Creador. És a dir, aquí tenim un dels passos necessaris per canviar la ciència predominant: intentar aplicar la metodologia dels nombres al món de la teologia dona com a resultat la visió d'un univers finit i ordenat, mesurable i susceptible d'investigació per si mateix. Gràcies a sant Agustí, l'aritmètica havia arribat a ser el mètode pel qual l'intel·lecte diví esdevé intel·ligible a la comprensió humana. Aquests aspectes són els que aborda Llull al *Tractatus Novus de Astronomia* (1297) i al *Liber de Nova et compendiosa Geometria* (1299).

I dins aquesta numerologia no cal dir que té una importància rellevant el nombre tres, ja destacat per sant Bonaventura (seguint el *De Musica* d'Agustí), que destaca aquest nombre en l'escala que puja cap a Déu com a imatge de la Trinitat. També sant Isidor destaca aquest nombre com a primera suma d'un parell i un senar, perquè es compon de principi, mitjà i fi i pel fet de ser expressió numèrica del triangle, concepció aquesta purament pitagòrica a la qual s'afegeix l'element cristià de la Trinitat, que contribueix a la seva perfecció. A Llull tots aquests llocs comuns de la tradició teològica cristiana que pertanyen a la tradició augustiniana i que veiem a les obres de sant Anselm, els Victorins

i sant Bonaventura componen també una visió trinitària de l'univers, però, com apunta Pring Mill,⁵ elabora un sistema complicadíssim que no hauria pogut ser anticipat pels seus predecessors: la idea d'un univers integrat i sostingut, continua Pring Mill, per una complicada xarxa de relacions actives basades sobre la interacció dels ternaris de correlatius que es despleguen de les nou dignitats (del tipus *bonificans*, *bonificabile*, *bonificare*) suposa l'estructuració rígida i sistemàtica de l'univers tradicional.

Hilomorfisme i potències de l'ànima

La composició de forma i matèria de tots els éssers creats espirituals i corporals és l'anomenat hilomorfisme, que fon les tesis aristotèliques amb el platonisme de les idees universals, ja que, sota el món diví de les dignitats divines, trobam una forma i una matèria universal jerarquitzades. Però també aquí Llull introdueix un element més: a la dualitat forma-matèria, el Beat afegeix la concordança, creant un ternari a imatge de la Trinitat: els principis correlatius.

La creació de ternaris partint de l'infinitiu corresponent a cadascuna de les dignitats (*bonificare*, *magnificare*, *aeternificare*...), i els seus corresponents participis de present i de passat (*bonificans*, *bonificatus*, *magnificans*, *magnificatus*, *aeternificans*, *aeternificatus*...), és un primer intent de creació de correlatius. Més tard, a l'Art demostrativa substitueix l'agent pel sufix *-ium* afegit al participi perfet (*bonificatium*, *magnificatium*, *aeternificatium*...), i el pacient pel sufix *-ibile* afegit a l'arrel verbal (*bonificabile*, *aeternificabile*, *magnificabile*...). Una vegada més, si partim del *De Trinitate* de sant Agustí, veurem una doctrina purament cristiana feta a base de llocs comuns, però també sabem que Llull s'aprofita d'una terminologia acceptada pels sarraïns a priori sense tenir en compte la finalitat de l'explicació de la Trinitat per part del mallorquí. El propòsit és donar des del llenguatge mateix una imatge del microcosmos i del macrocosmos perfectament organitzada i àdhuc jeràrquica.

Les potències de l'ànima (memòria, enteniment i voluntat) són una visió netament agustiniana en la seva concepció trinitària, però gens incompatible amb el platonisme filosòfic o amb la psicologia o fisiologia aristotèliques; però també aquí Llull ens la presenta com una teoria científica de la qual hom pot extreure les conclusions teològiques pertinents:

Diu al *Libre d'ànima racional*:

Con sia açò que Déus les haja creades a si mateix principalment, per ço que lur fi ne sia pus noble; e car ànima racional és conjuncta ab cors human lo qual participa ab totes creatures atenyen[t] la ànima sa fi en Déu per membrar el, entendre e amar, ateny lo cor sa fi en Déu per membrar qui ateny la sua fi en Déu per benauyança, atenyen lur fi les altres creatures corporals en Déu per aquell cors human benauyrat e glorificat, axí com los corsse celestials e les quatre substàncies del món, ço és a saber, los quatre elements e lurs calitats, e'ls metalls, plantes e'ls animals irracionals. Cové, donchs, que sia substància esperitual conjuncta ab cors humà, la qual apellam ànima racional, per ço que les corporals creatures hagen fi en la qual pusquen haver repòs.

⁵ Pring-Mill, R. D. F. (1991) *Estudis sobre Ramon Llull* Curial, Ed. Catalanas. Barcelona.

Aquesta equiparació Trinitat-ànima dóna definitivament explicació *racional* a la mística de sant Bonaventura, ja que l'ànima contempla les diverses criatures mitjançant les seves potències pujant d'un esglaó a un altre «per vies sensuais e per carreres entel-lectuals», de manera que l'enteniment dóna lloc a la fe i va pujant per aquesta escala mitjançant la gràcia de Déu fins a arribar a la Trinitat.

Retòrica

La idea ciceroniana que l'home només es distingeix dels animals pel llenguatge duu com a conseqüència que com millor es parla, millor s'és home, per això l'eloqüència a Ciceró té el caràcter d'art suprem i fins i tot de virtut. Però aquesta virtut no s'aconsegueix únicament amb l'especulació de les idees. Per Ciceró tan deplorable és una eloqüència sense saviesa com una saviesa que oblidí la forma d'expressar-se.

S'ha de menester, per tant, ensenyar a pensar els oradors i ensenyar a parlar els filòsofs. Així l'home eloqüent és aquell que pot aprendre ràpidament qualsevol cosa i parlar-ne de seguida amb més art que els mateixos especialistes; l'orador necessita una cultura general suficientment ampla per a aquest objectiu que el converteixi en savi.

També Quintilià reclama ja en era cristiana l'aliança entre eloqüència i filosofia amb l'ideal *uir bonus dicendi peritus* (un home bo expert a parlar) afegint-hi un matís important que serà usat posteriorment: ja que el filòsof es, per definició, un home de bé, els seus deixebles, que també aspiren a ser-ho, homes de bé que sàpiguen parlar, han d'estudiar filosofia. Aquesta consideració ciceroniana codificada per Quintilià és la que els pares de l'Església, i sant Agustí entre ells, aprofitaran (fins i tot el d'Hipona va ser professor de literatura i retòrica). Si tenim en compte que molts d'ells arriben al cristianisme tard, es comprèn que la cultura pagana en centri les bases i proporcioni l'ordenació interna per a la cristianització de la cultura. És a dir, si Ciceró pretén la formació del *doctus orator*, i Quintilià la del *uir bonus dicendi peritus*, és comprensible que Agustí vulgui la formació d'un *uir christianus dicendi peritus*. L'autor cristià, igual que el clàssic es posava davant Homer i Virgili, volia comprendre les Escriptures per tal d'explicar-les. Per tant, primer les havia d'entendre i després les havia d'expressar; per a la primera cosa era necessari un coneixement enciclopèdic a l'estil de Varró (història, geografia, medicina, navegació...), després havia de dominar la dialèctica per discutir els problemes que pugui plantejar l'Escriptura, després l'aritmètica en els termes que ja hem tractat. Però faltarà poder parlar-ne i aquí intervé la retòrica.

Aquesta *eloquentia christiana*, és a dir, l'eloqüència ciceroniana en la qual hom ha substituït la saviesa dels filòsofs per la Saviesa en majúscules de les Escriptures, és la que predominarà i donarà cobertura formal i expressiva a la ciència predominant medieval fins ben entrat el segle XIII, amb alguns accidents que consisteixen en l'intent d'incorporació d'elements grecs.

En aquest sentit a Llull ens sorprenen dos aspectes diferents referits a aquesta concepció de la retòrica com a element transmissor dels coneixements:

a) El llatí de Llull

El filòsof mallorquí és el creador d'una llengua específica que intenta reproduir des de si mateixa l'Ars magna i que serà capaç d'explicar qualsevol aspecte relacionat amb el coneixement humà, fins i tot els dos grans temes objecte de la demostració lul·liana: l'Encarnació i la Trinitat.

Podem afirmar que l'ús de la llengua llatina no és tan accidental com pareix a simple vista si tenim en compte que, si bé el català dona el caire concret als conceptes lul·lians, el llatí li serveix per marcar l'abstracció gràcies al seu sintetisme. El llatí de Llull no és en absolut un *uerbum turpe*, com fins ara s'ha cregut, sinó una forma pensada i calculada per donar a conèixer allò que és important, sense per això deixar de banda els trets lingüístics i literaris propis de l'època. El coneixement del llatí li és força productiu a Llull per als propòsits que persegueix des del punt de vista de la creació de vocabulari, però també des de la immersió en un context de llengua de cultura matisat per la tradició biblicocristiana heretada també en l'àmbit específicament lingüístic.

b) El criteri d'autor

A. Bonner⁶ apunta la reacció que als tombs del segle XIII es produeix contra els criteris d'autor semblant a la que més tard es donarà al segle XVII, però, i aquí tenim una confirmació més del canvi científic, no com una reacció contra una llosa ideològica que dificulti els plantejaments innovadors, sinó precisament enfront a l'absència de doctrina: no es pot, diu Bonner, entrar en l'apologètica religiosa ni en l'aclariment de la mateixa fe sense procediments lògics i filosòfics, que ens guien pels camins més correctes i ens salven dels errors més elementals. No deixa, doncs, de cridar l'atenció a Bonner el fet que Ramon Llull precisament rebutjà els criteris d'autor que tan preuats havien estat per als seus contemporanis, rebuig que comprèn no tan sols Aristòtil i la patristica, sinó fins i tot la Bíblia.

L'intent d'explicar la fe sense tenir en compte els instruments que l'han transmesa és, sens dubte, un repte per part de Llull, una manera d'adaptar a la teologia una nova metodologia on el que realment importa és l'Art en si mateixa i l'objecte de la doctrina, és a dir la conversió. D'una banda una desconfiança en el mètode retoricodialèctic del criteri d'autor (que en ocasions arriba a la mateixa autocensura de l'escriptor), que només duu a discussions estèrils o a la confusió que s'esdevé de la multiplicitat d'opinions, d'altra banda el desig de fer una apologètica capaç de convèncer jueus i musulmans i el desig de fer una ciència de totes les ciències, capaç de respondre a qualsevol qüestió, fonamenten l'intent de Llull de fer un sistema de raonament que superi alguns aspectes dels principis aristotèlics i, sobretot, que no s'oposi a la fe. Així Llull utilitzarà diversos mètodes demostratius, com el de la causa-efecte (*propter quid*) o el combinatori de l'Art.

Política

La concepció política arriba a Llull a través de l'augustinisme: la idea d'*unitas* en Agustí reforça el seu ideal centralitzador, que redueix tot a principis generals: unitat de l'església, pau universal, imperi únic i Déu com a exemple de totes les unitats. Així a l'arbre apostolical de l'*Arbre de Ciència* diu Llull: «un Christ que eleg un pastor a les seues ovelles, por ço que·ls donàs a menjar veritat de la fe [...] En la fe del papa no deu

---

⁶ A. Bonner. (1997) «R. Llull i el rebuig de la tradició clàssica i patristica» a *Actes del XII simposi de la secció catalana i I de la secció Balear de la SEEC*. Palma.

esser differència d'ella, ni de la fe de son poble, car una deu esser la fe en ell e en ses ovelles. E encara, lo papa ab la sua fe se deu concordar ab la fe de cascun home.»

Arquillièr, entre d'altres estudiosos, defineix l'augustinisme polític com la «tendència a absorbir el dret natural en la justícia sobrenatural, el dret de l'Estat en el de l'Església». Aquest poder sant del papa té un cop més el principi platònic de la *reductio omnium ad unum*, recollit per sant Bonaventura: *Licet diuersi homines pluribus ligaminibus ad subiectionem obedientiae diuersis sint astricti, secundum diuersitatem graduum, officiorum et potestatum, tamen haec uarietas ad unum reduci debet summum et primum antistitem, in quo principaliter residet uniuersalis omnium principatus [...] Et non solum ad ipsum Chrsitum, sed etiam iure diuino ad eius uicarium, et hoc quidem congruentissime, cum istud requirat ordo uniuersalis iustitiae, unitas ecclesiae et stabilitas in utroque.*⁷

Llull, per la seva banda continua utilitzant els termes augustinians d'*unitas, ordo, uicarius Christi, duo gladii*. És evident que l'unitarisme de caire fortament centralitzador és vigent a la filosofia lul·liana, d'on es deriven idees com la d'unitat de l'Església, pau universal i imperi únic i també de Déu com a font de totes les unitats. Llegim a l'*Arbre de ciència*: «En l'onrament que vós, Sènher Déus, fets al papa de Roma, veem que honrats tota la natura humana: car gran honrament és, Sènher, que home sia vostre loctenent en terra. On, com vós un home sol ajats elet a esser sobre tots nosaltres, en açò, Sènher, se manifesta que vós sots tot sol un Déu, un senyor, un benefactor, un salvador.»

Un altre aspecte augustinian és la fórmula papa-emperador, que tendeix a sotmetre el poder temporal a l'espiritual, però que en Llull no arriba mai a postures hierocràtiques, ja que segons Llull el poder del príncep no pot dependre mai del papa. Diu a la Doctrina pueril: «Príncep és un home tot sol, així com un altre home; mas Déu l'ha honrat, per ço car lo fa senyor de molts hòmens.» Així tenim que el rei és senyor de tot el món i el papa també ho és, cosa que demostra que no s'atorga a cap d'ambdós el poder absolut, sinó que cadascú té poder a la seva pròpia esfera.

D'altra banda, el príncep és caracteritzat en Llull de la forma següent a l'*Arbre de Ciència*:

És príncep imatge de Déu en terra a regir les bondats morals e de coses corporals del seu pòbol [...]

Príncep és obligat ab la sua bontat a regir moltes bontats, e per açò és la sua bontat en servitud per raó de la qual deu ésser humil contra ergull [...]

El tronc de l'arbre imperial és el príncep i les branques són barons, cavallers, burgeses, consell, procuradors, jutges, advocats, saigs, savi confessor, enqueridors. Les rames són justícia, amor, temor, saviea, poder, honor i llibertat.

Mal príncep fa confusa la consciència del seu poble.

Nengun mal príncep ha concordança ab son poble.

Començà lo príncep a fer mal, e segui-lo lo seu poble.

⁷ De perfectione euangelica, a.3, q. 4. «És lícit que tots els homes estiguin lligats a la subjecció de l'obediència amb molts tipus de lligam, segons la diversitat dels graus, oficis i poders. Tanmateix aquesta varietat fa de reduir-se a un sol i suprem mestre, en el qual resideix principalment el principat universal de totes les coses [...] I no tan sols al mateix Crist, sinó també, per llei divina, al seu vicari, i això certament és molt congruent, en requerir això l'ordre universal de la justícia, la unitat de l'Església i l'estabilitat de tots dos.»

De qualsevol manera l'objecte final del poder temporal és la *pax* entesa com a ordre dels estaments i les persones a l'interior de la cristiandat, i cap a l'exterior té la finalitat de les missions. Així el poble cristià ha d'organitzar-se en un sol imperi per tal de garantir la pau universal.

En el fons, com vol Antoni Oliver, i aquí rau l'originalitat lul·liana, hi ha la idea de *christianitas* sota la imatge d'imperi únic amb un poder únic i una llengua única. És a dir, des d'una perspectiva augustiniana i després de l'arribada de l'aristotelisme via Chartres, Llull se separa d'escoles polèmiques i intenta una espiritualitat dins el camp de la realitat que sembli fora de qualsevol controvèrsia.

Fe i raó

Finalment, Llull no contraposa fe i raó, com sant Tomàs; totes dues coses són pel Beat dos moments estrictament solidaris d'un únic procés de coneixement, que parteix de la fe, passa per la raó i torna enriquit a la fe. El seu pensament és circular: la raó recolza sobre la fe i la fe cavalca sobre la raó. És el cercle de l'intel·lecte: la fe que es pressuposava com a vertadera, esdevé realment vertadera, primer negativament, per exclusió del seu contrari, i després positivament per la captació del seu significat intel·ligible.

Liber de demonstratione per aequiparantiam: «Si creiem això que creiem, mitjançant la fe ho podrem entendre.»

Liber de ascensu et descensu intellectus: «L'enteniment vol fer-se creient, per tal d'entendre per mitjà del creure.»

Això el porta a expressar en l'*Ars ultima* que, així com en pujar d'esglaó en esglaó fins al cim d'una escala fem servir ordenadament els dos peus, posant primer un i després l'altre, i altrament no hi podríem pujar, de manera semblant, en enfilarnos per la senda costeruda del coneixement de Déu, cal que fem servir també els dos peus dels quals disposa el nostre esperit i que posem primer el peu de la fe i després el peu de l'enteniment, i així d'esglaó en esglaó, de manera que la fe precedeixi i l'enteniment segueixi.

A la fe pertoca, doncs, d'assentir a la veritat religiosa i al discurs (l'enteniment) d'elaborar-ne l'estructura racional. Cal que fe i raó es compenetrin i que una actui en l'altra. I tot això amb la particularitat que la fe, en esdevenir raó, no es perd; ben al contrari, Llull subratlla que la fe ultrapassa sempre el coneixement, ja que hom creu més del que entén. Llull vol, a través de l'Art, fer palesa la lògica de la fe, no pas desfer-ne el misteri. La fe, com l'oli damunt l'aigua, creix sempre més amunt que la intel·ligència; com més creix aquesta, més amunt està la fe.

Liber de ascensu et descensu intellectus: «El no-filòsof que creia que Déu existeix i que és u i tri, en esdevenir filòsof, no deixa per això de creure, ni coneix coses que abans no conegués, però entén millor el que abans creia i, en aquest sentit, és més plenament home i més plenament creient.»

Conclusió

Llull es mou encara en el marc de la vella concepció augustiniana de la saviesa cristiana. És com si a les darreries del XIII no hagués existit Tomàs d'Aquino. Vist des d'aquesta perspectiva històrica, el discutit problema de l'ortodòxia de Llull perd bona part de la seva importància, potser s'hauria de parlar només d'anacronisme teològic, això sí, un anacronisme volgut i productiu que és l'arrel de l'originalitat i la modernitat del filòsof mallorquí.

No es tracta d'un autor precursor del Renaixement ni tan sols que estigui a cavall entre dos mons, però sí que, partint de la seva base augustiniana, Llull bastirà tot un mètode original inherent a la mateixa ciència que intenta desenvolupar: l'Art. La seva acceptació del platonisme tot incorporant els principis aristotèlics en una curiosa síntesi del món àrab i cristià el farà, potser sense ser-ne conscient, l'iniciador d'un procés que, sense solució de continuïtat, arribarà al canvi inevitable dins la ciència del món modern. Iniciació que parteix d'una clarificació de teories que li són concedides per revelació divina, una il·luminació intel·lectual que li dóna, de cop, les bases d'un sistema filosòfic capaç d'interpretar-se des de si mateix. No es tracta com volen alguns d'una patologia propera a l'ésser maniacodepressiu i un poc esquizofrènic, ni tan sols de fets paranormals al mont de Randa, potser només és una intuïció que el fa considerar la divinitat com una sèrie d'atributs, pels quals és cognoscible, que són també els principis de l'Art, és a dir de la ciència. I tot això per tal que puguin servir a tothom, erudits i ignorants en les distintes demostracions i els distints coneixements i, també, per a la conversió dels infidels. No debades la seva Art és considerada als segles següents com una *clavis uniuersalis* per a tot el coneixement. Llull, doncs, supera la gran prova de foc de la qual, segons el pare Batllori, pocs surten airosos a l'Edat Mitjana i que és la transició del món pròpiament medieval a l'Humanisme.